

LIETUVOS MUZIKOS IR TEATRO AKADEMIJA
TEATRO IR KINO FAKULTETAS
VAIDYBOS IR REŽISŪROS KATEDRA

Jevgenij Tichonov

Vaizdo režisūra

TIKROVĖS SAMPRATA DOKUMENTINIAME KINE: TARP OBJEKTYVIOS TIKROVĖS IR
SUBJEKTYVIOS KŪRĖJO NUOMONĖS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas doc. dr. Renata Šukaitytė

Vilnius, 2018

TURINYS

ĮVADAS	2
1. DOKUMENTIKA KAIP TIKROVĖS REPREZENTACIJA	6
1.1. Dokumentinio kino sąvoka, raida ir principai	6
1.2. Tikrovės ir vaizdo suvokimas dokumentiniame kine	9
2. ŽIŪROVO TIKROVĖS SUVOKIMAS DOKUMENTINIAME KINE	13
2.1. Tyrimo metodologija ir metodika	13
2.2. Tyrimo rezultatai	14
IŠVADOS	22
LITERATŪROS SĄRAŠAS	23
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	25
PRIEDAI	26

IVADAS

Temos aktualumas: Meninės kūrybos bei tikrovės atspindėjimas yra viena iš tų sričių, kuri jaudino menininkus, filosofus bei kitus mokslininkus visais laikais. Pvz., Platonas tvirtino, kad „Tikrove, būtimi (ar bent tikrąja būtimi) reikia laikyti tik tai, kas neatsiranda ir neišnyksta (čia jis aiškiai seka elėjiečiais), tai, kas besąlygiška, amžina, tobula.“¹ Nors meno kūrinio ir objektyvios tikrovės sąsajos buvo nagrinėjamos dar antikos laikais, sąvoka „pasaulio atvaizdas“, kaip adekvataus suvokimo ir atvaizdavimo simbolis meno kūrinyje, atsirado tik XIX a. viduryje. Būtent nuo to laiko „realybės artumas“, „tikrovės atvaizdavimas“ tapo meninio pasaulio atvaizdo analogo vertinimo kriterijais. Žmogaus realybės supratimas per savo jausminę ir racionalią patirtį, o vėliau per verbalinį bei rašytinį dialogą, sukūrė tradicines informacijos šaltinių formas. O XX a. pradžioje atsirado du nauji komunikacijos šaltiniai – radijas ir kinas, dėl to pradėjo keistis tikrovės suvokimas. Panašios nuomonės laikosi ir šiuolaikiniai filosofai, kurie teigia, kad „Reikėtų visiems laikams suprasti, jog senovės graikai, romėnai, filistiečiai ir t. t. visiškai nežinojo jokios „tikrovės“, kadangi tikrovė dominuoja būtent mūsų „pasaulio atvaizde“.²

Viena iš pagrindinių kinematografo susikūrimo prielaidų buvo siekis užfiksuoti ir pademonstruoti ekrane natūralią gyvenimo tėkmę. Tokiu principu buvo sukurti pirmi brolių Lumiere filmai.³ Dokumentinis kinas kaip savarankiška kino meno rūšis atsirado 3-iajame XX a. dešimtmetyje, kai jau buvo susiformavę pagrindiniai vaidybinio kino žanrai, ir dalis nacionalinės kinematografijos.

B. Nichols⁴ tvirtina, kad dokumentinio filmo tikslas – parodyti tikrovę bei atskleisti tiesą. Su tokia autoriaus pozicija būtų tikslinga sutikti, kadangi būtent dokumentinis kinas vaizduoja tam tikro periodo socialines, mokslines, ekonomines, politines, istorines bei kultūrines realijas, mažiausiai iškreipiant tikrovę. Tačiau dažnai kyla klausimas ar tai objektyvi ar subjektyvi tikrovė?

Pastaraisiais metais mokslinėje literatūroje bei viešojoje erdvėje vis dažniau kalbama apie šiuolaikinių technologijų įtaką kinematografijai. R. Šukaitytė⁵ savo straipsniuose tvirtina, kad mechaninių technologijų plėtotė, elektroniniai įrenginiai bei skaitmeninių medijų ekspansija, praplėtė vizualinių meno funkcijų spektrą. Užsienio kinematografijos spaudoje dažnai keliama klausimai,

¹ Nekrašas E. *Filosofijos įvadas*, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius, 1993, p. 95.

² Makušinskij A. *Šiuolaikinis „pasaulio atvaizdas“: tikrovė*. Filosofijos klausimai, 2002, No 6. C. 121.

³ Trumpametražių filmų „Darbininkai, išeinantys iš Liumjerų fabriko“, „Traukinio atvykimas į stotį“ scenas žmonės daug kartų stebėjo realiaame gyvenime, tačiau, pamatę jas ekrane, buvo nustebinti „judančio paveikslo“. Jį suprasdavo kaip „judančią nuotrauką“, kuri išsiskirdavo stebuklingu tikroviškumu ir panašumu su realiu pasauliu. Tuo metu mažai kas galėjo pagalvoti, jog tokia inžinerinės veiklos rūšis vėliau taps populiariuoju masinio meno žanru.

⁴ Jill Godmillow in conversation with Ann-Louise Shapiro „How real is the reality in documentary film“, prieiga per internetą: <https://www3.nd.edu/~jgodmilo/reality.html>

⁵ Šukaitytė R. *Apie tikrovės reproduktivumą ir simuliaciją elektroninių medijų mene*, ACTA ACADEMIA ARTUM VILENSIS/38, 2005, p. 175-184.

susiję su virtualios realybės įtaka dokumentiniam kinui bei tikrovės suvokimui. Anksčiau kūrėjai eksperimentavo su nuotraukomis ir, siekdami tiksliau perteikti tikrovę, išrado kinematografą, o dabar dokumentinis kinas pamažu pereina į virtualią tikrovę.⁶

Didelę įtaką tikrovės suvokimui daro šiuolaikinės medijos priemonės, pokalbių šou, realybės šou, teatralizuoti teismo procesai etc. iškraipo tikrovės ir išmonės, viešumo ir privatumo santykį. Jos daro įtaką tiek žiūrovui, tiek kūrėjui, kuris visą laiką priverstas ieškoti naujų būdų perteikti tikrovei. Praeitame dešimtmetyje jau buvo kilę keli skandalai dėl televizinės dokumentalistikos manipuliavimo realybės efektais.⁷

Visa tai parodo, kad šiuolaikinis dokumentinis kinas nuolat susiduria su transformacija, o tai reiškia, kad tikrovės suvokimas dokumentiniame kine taip pat nuolat keičiasi. Pažymėtina, kad tikrovė šiame moksliniame darbe analizuojama kaip objektyvi realybė arba subjektyvi kūrėjo nuomonė. Būtent šios priežastys ir nulemia temos aktualumą. Magistrinio darbo aktualumą lemia ir tas faktas, kad jis bus naudingas visiems besidomintiems kinu – tiek kino žiūrovams, tiek tyrinėtojams. Kadangi dokumentinis kinas yra glaudžiai susijęs su sociologija, psichologija, antropologija, politika, ekonomika etc., šis darbas taip pat gali būti naudingas visiems besidominantiems šiomis sritimis.

Tyrimo problema: Dokumentinio kino žanro augimas bei populiarumas nuo XXI a. pradžios augo. Realybės reprezentavimas ir dokumentinio kino klausimai vis dažniau keliama šiuolaikiniame audiovizualiniame mene. Kino kūrėjai dažnai ieško naujų filmavimo metodų, kurie leistų visiškai ir tikroviškai atspindėti realybę, herojų charakterį, laiko tėkmę. Sparčiai tobulėjant ir vystantis technologijoms vaizdo fiksavimo bei atvaizdavimo įrenginiai pasiekė tokių aukštumų, kad šiais laikais lengvos, kartais net delne telpančios kameros, savo savybėmis sugeba konkuruoti net su didžiausiose Holivudo kino studijose naudojamomis kameromis. Todėl kyla klausimas, ar tradicinis dokumentinio filmo tikslas yra vis dar aktualus? Ar dokumentinis filmas, kaip ir jame pavaizduota tikrovė, yra kintantis? Ar pirminis dokumentinio filmo tikslas parodyti realybę tokią, kokia ji yra, vis dar aktualus?

Tyrimo objektas: tikrovės samprata dokumentiniame kine.

Tyrimo tikslas: nustatyti, ar tikrovė dokumentiniame filme yra objektyvi realybės forma, ar subjektyvus kūrėjo požiūris, taip pat atskleisti, kas daro įtaką tikrovės suvokimui dokumentiniame kine.

Magistrinio darbo tikslui pasiekti keliama šie uždaviniai:

⁶Freeman Howe C. *VR becoming an Actual Reality for documentarians*, prieiga per internetą: <https://www.documentary.org/feature/vr-becoming-actual-reality-documentarians>

⁷Dubinskaitė R. *Dokumentinio kino kalbos eksperimentai Lietuvos videomene*, Menotyra, 2008, T. Nr. 2, p. 40-49, p. 40.

1. Išanalizuoti dokumentinio kino sampratą, pagrindinius principus bei istorinę raidą.
2. Atskleisti tikrovės suvokimo ir ekraninio vaizdo sampratą bei sąsają.
3. Atlikus tyrimą, nustatyti, ar dokumentiniame filme rodoma tikrovė yra kintanti, bei atskleisti, kas turi įtakos žiūrovo tikrovės suvokimui.

Temos naujumas: Pagrindinė mokslinės literatūros dalis skirta bendrai dokumentinio kino teorijai, vystymosi istorijai, atskiriems kūrybinio montažo būdams. Yra ganėtinai daug dokumentinį kiną analizuojančių straipsnių iš kitų sričių, pvz., menotyros, lyčių studijų, filosofijos, semiotikos, istorijos, komunikacijos, žurnalistikos, tačiau nagrinėjamos temos kontekste jie į visus iškeltus klausimus neatsako. Temos naujumą nulemia ir tai, kad darbe analizuojama žiūrovų nuomonė apie tikrovę dokumentiniame kine. Siekiama išsiaiškinti, kas lemia jų suvokimą apie tikrovę.

Literatūros šaltinių analizė: klausimus, susijusius su tikrove, realizmu, dokumentinio kino raida bei pagrindiniais principais nagrinėjo tokie lietuvių autoriai kaip R. Dubinskaitė. Apie tikrovės sąvoką dokumentiniame kine bei reproduktivumą rašė R. Šukaitytė, videomeną kaip kultūros fenomeną nagrinėjo R. Venckus. Žiniasklaidos įtaką videomenui nagrinėjo Ž. Pičiulis. Būtent šių autorių darbais pasiremta siekiant atskleisti magistrinio darbo temą. Darbe taip pat analizuojama D. Vertov, N. Carrol bei B. Nichols moksliniai straipsniai apie dokumentinį kiną.

Tyrimo metodika bei darbų rengimo etapai:

1. Suformuluota baigiamojo darbo tema.
2. Tyrimo metodikos parinkimas ir darbo metodų formulavimas.
3. Literatūros šaltinių analizė.
4. Tyrimo statistinis duomenų rinkimas.
5. Tyrimo rezultatų analizė.
6. Išvadų formavimas.

Tyrimą įgyvendinant pasitelkiama žiūrovų apklausa, kurios rezultatai naudojami tyrimo eigai ir išvadoms pagrįsti.

Analizuojant magistrinio darbo temą, dažniausiai naudoti istorinis, lyginamasis, aprašomasis, loginis-analitinis metodai, duomenų analizės metodas.

Istorinis metodas – naudotas siekiant atskleisti tikrovės sampratą bei dokumentinio kino raidą ir principus.

Loginis-analitinis metodas – taikytas literatūros apibendrinimui ir išvadų formavimui.

Lyginamasis metodas – naudojamas analizuojant įvairių mokslininkų straipsnius nagrinėjama tema, taip pat šis metodas naudojamas analizės apibendrinimui ir išvadų formavimui.

Duomenų analizės ir apdorojimo metodas – naudojamas tyrimui atlikti bei išanalizuoti gautus duomenis.

Darbo struktūra: Magistrinio darbo struktūrą sudaro įvadas, du skyriai, sudaryti iš poskyrių, išvados ir pasiūlymai. Pirmame skyriuje analizuojama dokumentinio filmo raida ir pagrindiniai principai, tikrovės ir ekraninio vaizdo samprata dokumentiniame kine. Antroje darbo dalyje pristatytas metodologinis tyrimas, analizuojami surinkti bei apdoroti duomenys. Magistrinio darbo pabaigoje pateikiamos išvados.

1. DOKUMENTIKA KAIP TIKROVĖS REPREZENTACIJA

Meninės kūrybos ir tikrovės atspindėjimo santykio problema jaudino menininkus bei meno tyrinėtojus nuo senų laikų. Tokie klausimai kaip „Koks santykis tarp meno ir tikrovės? Koks santykis tarp meninio vaizdo ir realybės? Koks santykis tarp meno kūrinio ir objektyvios tikrovės daiktų?“ ne kartą buvo keliami filosofų, menotyrininkų, menininkų darbuose. Kalbant apie tikrovę ir videomeną, norime to ar ne, esame priversti įsitraukti į diskursą su kitomis disciplinomis, t. y. psichologija, filosofija, antropologija, žurnalistika. Toks įsitraukimas yra ypač aktualus dokumentiniam kinui, kurio pradinis tikslas buvo perteikti tikrovę, o ne iliuziją. Pastaraisiais metais dėl šiuolaikinių technologijų, TV, videomenas ir dokumentinis kinas vis dažniau persipina ir kartais sunku nubrėžti skirtumą tarp vieno ar kito žanro. Panašios pozicijos laikosi ir R. Dubinskaitė,⁸ kuri tvirtina, kad ribos tarp videomeno ir dokumentinio kino tampa vis sąlygiškesnės. Tokią išvadą autorė daro atsižvelgdama į tai, kad ir kino ir videojuosta yra naudojama abiejose srityse; tiek videomenininkai, tiek dokumentinių filmų kūrėjai dirba su savo komanda, ir jų darbai dažnai ekspozicionuojami tuose pačiuose kino festivaliuose. Taip pat kino kūrėjai, eksperimentuodami su įvairiomis filmavimo technikomis, dažnai praplečia tikrovės suvokimą, tiek dokumentiniame kine, tiek videomene. Atsižvelgiant į tai, būtina atskleisti dokumentinio kino sampratą, jo principus bei raidą. Taip pat išanalizuoti tikrovės sampratą bei atsakyti į klausimą, kas yra ekraninis vaizdas.

1.1. Dokumentinio kino sąvoka, raida ir principai

Siekiant visapusiškai išnagrinėti magistrinio darbo temą, pirmiausiai būtų tikslinga atsakyti į klausimą, kas yra dokumentinis kinas. Žurnalistikos enciklopedijoje „dokumentinis kinas apibrėžiamas kaip vaizdinėraiškos forma, kuri reflektuoja tikrus faktus, įvykius bei žmones.“⁹

Pats žodis „dokumentinis“ yra kildinamas iš sąvokos „dokumentas“. Sąvoka „dokumentas“ kilusi iš lotyniško žodžio „*documentum*“ ir apibrėžiama kaip rašytinis ko įrodymas, aktas, raštas, kūrinys ir t. t., turintis istorinės reikšmės.¹⁰ Taigi dokumentas tai priemonė užfiksuoti tam tikrą informaciją, faktus, tikrovės reiškinius etc. Ši informacija gali būti fiksuojama įvairiomis priemonėmis, raštu, vaizdu, garsu etc. Darytina išvada, kad dokumentas gali būti suvokiamas siaurąja ir plačiąja prasme.

Iš vienos pusės sąvoka „dokumentas“ gali nurodyti ryšį su tam tikrais faktais, tačiau dokumentinio kino kontekste aiškinant sąvoką „dokumentas“ reikia turėti omenyje faktą, kad kino kūrėjai nuolat eksperimentuoja siekdami perteikti tikrovę. Jei dokumentinį filmą suvoksime kaip

⁸ Dubinskaitė R. *Dokumentinio kino kalbos eksperimentai Lietuvos videomene*, Menotyra, 2008, T. Nr. 2, p. 40-49, p. 40.

⁹ *Žurnalistikos enciklopedija*, 1997, Vilnius pradai, 1997, 606 p. ISBN-9986-776-62-7

¹⁰ *Lietuvių kalbos žodynas*, prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=dokumentas&lns=-1&les=-1>

dokumentą, kuris liudija tik atitinkamus faktus, būsime priversti besąlygiškai pasitikėti dokumentiniu kinu. Tarp kino kūrėjų bei tyrėjų dokumentinio kino tikrovės suvokimas kvestionuojamas nuo pat dokumentinio kino atsiradimo pradžios. Dažnas režisierius savo darbuose siekia parodyti ne tik stabilios tikrovės paveikslą, bet ir labai įvairiai naudoja medžiagą iš tikro gyvenimo savo filmams kurti. Manytina, kad dokumentinio kino samprata yra ganėtinai plati, kintanti priklausomai nuo istorinių, kultūrinių, socialinių aplinkybių, naudojamos technikos bei paties dokumentinio filmo tikslo.

Siekiant atskleisti dokumentinio filmo sampratą bei dokumentinių filmų principus, būtų tikslinga pateikti trumpą dokumentinio filmų raidos istoriją, tai padės įrodyti, kad dokumentikos sąvoka yra labai plati ir daugiareikšmė.

Kaip jau buvo minėta, pirmieji dokumentinio filmo eksperimentai buvo atlikti brolių Lumiere. Filmas „Traukinio atvykimas į stotį“ vadinamas pirmuoju dokumentiniu filmu. Traukinys atvyksta į La Sjota stotį, statiška kamera fiksuoja prabėgantį šunelį, pasitinkančiųjų minią, kadras trunka tiek, kiek žmonės jame yra. Filmo siužetas yra labai paprastas, tačiau pasitelkus naują techniką, pirmą kartą buvo užfiksuotas laikas, o tai leido kitaip suvokti tikrovę. Nors pirminis brolių siekis buvo parodyti judesį, jiems pavyko kur kas daugiau, t. y. atrasti realiaame laike trunkantį pasaulį.

Galima tvirtinti, kad dokumentinio kino žanras atsirado tada, kai kino kūrėjai suprato, kad matomoje erdvėje glūdi kur kas gilesni sluoksniai, o tikrovę fiksuojantis kinas gali ją pakeisti bei pasakyti tiesą apie žmogų ir pasaulį. Panašią nuomonę galima rasti ir mokslinėje literatūroje, pvz., Andre Bazino teigia, kad „kino atsiradimas yra neatsiejamas nuo XIX a. išradėjų susižavėjimo įvairiomis pasaulio atkūrimo galimybėmis (nuo fotografijos iki fonografo), nuo siekio sukurti totalią, išbaigtą gyvenimo iliuziją.“¹¹

Nors brolių Lumiere filmas ir padėjo pamatus dokumentiniam kinui, kaip savarankiška kino meno rūšis dokumentinis filmas pradėjo formuotis tik trečiajame XX a. dešimtmetyje. Pirmą kartą dokumentinio kino sąvoka buvo paminėta R. J. Flaherty etnografinio filmo „Moana“ recenzijoje. Dokumentinis kinas buvo įvardintas kaip „meninė tikrovės reprezentacija“.

Trečiasis XX amžiaus dešimtmetis – tai laikas, kai dokumentinis kinas įteisino savo gyvavimą, o kartu iškėlė naujų klausimų. Ar kino režisierius subjektyviai vertina tikrovę, o gal kino kamera gali ją perteikti objektyviai? Atsakymų į šį vis dar svarbų klausimą savo darbais pradėjo ieškoti sovietų režisierius D. Vertov ir jau minėti amerikietis R. J. Flaherty ir škotas J. Grierson. Jie kartais vadinami dokumentinio kino tėvais.

¹¹ Dubinskaitė R. *Prieš realizmą, už tikrovę: XX a. 7-8 ojo dešimtmečio videomenas ir eksperimentinis kinas*, ACTA ACADEMIAE ARTIUM VILENSIS/39, 2005, p. 99-110, p. 100.

Britų dokumentinio kino mokyklos įkūrėjas J. Grierson¹² suformavo pagrindinius dokumentinio kino principus, t. y.:

1. Filmavimas vyksta natūralioje aplinkoje.
2. Autentiški veikėjai (ne aktoriai) ir autentiškos vietos.
3. Spontaniškumas ir prioritetas veiksmui, nutikusiam be išankstinio scenarijaus.

Būtent tokie principai leido atskirti dokumentinį kiną nuo elementaraus faktų fiksavimo, nuo kino kronikų, kurios ankstyvosiose kino teatruose sudarė didžiąją repertuaro dalį.¹³ Kaip jau buvo minėta, dokumentinio kino tikslas – užfiksuoti bei perteikti tikrovę. Būtent todėl dokumentinio filmo autoriai atmetė tokias tradicines kino priemones kaip kameros filtrai, dirbtinis apšvietimas.

Vėliau Lars Von Trier ir Thomas Vinterberg paskelbė manifestą kurio tikslas „žiūrovų gelbėjimo nuo apgaulės akcija“. Dogma 95 pateikė 10 taisyklių dokumentiniam filmui., t.y.:

1. Visas veiksmas filmuojamas natūralioje aplinkoje, be specialiosios scenografijos ir rekvizitų. Tais atvejais, kai rekvizitai yra būtini, filmavimui renkama tokia vieta, kur tie rekvizitai yra.
2. Garsas ir muzika įrašinėjamas kartu su vaizdu filmavimo vietoje.
3. Filmuojama tik kamera ant peties.
4. Filmuojama tik spalvota juosta, neleidžiama naudoti jokio spalvoto apšvietimo, išskyrus pačios kameros teikiamą apšvietimą ir tik tais atvejais, kai tai reikalinga ekspozicijai.
5. Draudžiama optiškai koreguoti vaizdą ir naudoti filtrus.
6. Filmų turinys negali būti paviršutiniškas, filmuojant taip pat negalima naudoti žudynių scenų bei ginklų.
7. Kinas sukamas čia ir dabar, laiko ir vietos šuoliai yra draudžiami.
8. Dirbtinis vaizdas ir žanriškumas yra draudžiami.
9. Garsą įrašinėti naudojant 35 mm juostą.
10. Režisieriaus vardas negali būti rodomas filmo pradžios ekrane.¹⁴

Iš esmės tokia pozicija reiškia, kad filmo kūrėjas atsisako savo asmeninio požiūrio bei skonio ir nebelaiko savęs menininku. Kūrėjo tikslas – išgauti tiesą, nepaisant skonio ar estetinių normų. Dogma bei kitų autorių formuojama ideologija leido išvaduoti kiną nuo iliuziškumo bei priartinti jį prie tikrovės, vaizduojant objektyvią tikrovę.

Britų dokumentinio kino tėvas J. Grierson tikėjo, kad dokumentinio kino tikslas – yra susijęs su svarbia socialine funkcija, o tikrovės fiksavimą, būtinai turi papildyti interpretacija, kūrybinis apipavidalinimas etc. Tai reiškia, kad dokumentinis kinas parodo ne tik objektyvią tikrovę, bet ir subjektyvų režisieriaus požiūrį į fiksuojamą tikrovę.

¹² Dubinskaitė R. *Dokumentinio kino kalbos eksperimentai Lietuvos videomene*, Menotyra, 2008, Nr. 2, p. 40-49.

¹³ Ten pat.

¹⁴ Berys G. *Naked Film: Dogma and limits, Purity and Provocations: Dogma '95*, London: British Film Institute, 2003, p. 90.

Kiek kitokią poziciją galima rasti Rusijos dokumentinio filmo pradininko D. Vertov darbuose, jis iškeldavo kameros akies mechaniškumą, visišką objektyvumą ir nepriklausymą nuo subjektyvios sąmonės.¹⁵ Anot autoriaus, dokumentinis filmas yra tik kino juostoje įamžintų faktų visuma ir kiekvienas faktas yra atskiras mažytis dokumentas. O kiekvienas dokumentas jungiamas taip, kad susidarytų visuma. Sergėj Loznica dokumentinį kiną apibūdina, kaip kino meno rūšį, kurios medžiaga yra tikrų įvykių filmavimas.¹⁶

Priešingos pozicijos laikosi N. Carrol,¹⁷ kuris tvirtina, kad pagrindinis skirtumas tarp vaidybinio ir dokumentinio kino yra ne paviršutinė tekstų struktūra, o jų autorių siekiai. M. Renov savo darbuose tokią poziciją plėtojo ir toliau. Autorius laikėsi pozicijos, kad „nors tradiciškai sąvoka dokumentinis kinas suprantamas kaip išbaigtumas, žinojimas, faktiškumas, laikui bėgant dokumentinis kinas tapo „nebaigtumu, svarstymu, asmeninių apmastymų ir pasaulio vaizdinių visuma“.¹⁸ Tokia pozicija reiškia, kad dokumentinio kino sąvoka nuolat keičiasi, nors šio kino žanro tikslas parodyti tikrovę, ji nebūtinai bus objektyvi.

Kaip matome egzistuoja skirtingos dokumentinio kino sampratos, šiame darbe dokumentinio kino samprata suvokiama, kaip kino meno rūšis, kurios medžiaga yra tikri įvykiai. Šie įvykiai gali būti suprantami kaip objektyvi tikrovė arba kaip subjektyvi kino kūrėjo nuomonė į tam tikrus faktus.

Dokumentinis filmas – tai plati kategorija vizualinės išraiškos, kuri vienokiu ar kitokiu būdu remiasi mėginimu „dokumentuoti“ tikrovę“¹⁹. Pažymėtina, kad B. Nichols savo veikale „Realybės reprezentacija“ pateikė dokumentinių filmų reprezentacijos klasifikaciją, jis išskyrė tokią dokumentiką: ekspozicinę, stebinčiąją, interaktyviąją ir refleksyviąją. Nors ši klasifikacija yra ganėtinai vadovėlinė, manytina, ji patvirtina faktą, kad tikrovės pateikimas dokumentiniame kine, priklauso nuo paties kūrėjo siekių.

1.2. Tikrovės ir vaizdo suvokimas dokumentiniame kine

Platonas tvirtino, kad „Tikrove reikia laikyti tik tai, kas neatsiranda ir neišnyksta, tai, kas besąlygiška, amžina, tobula.“²⁰ Filosofijos moksle tikrovė plačiąja prasme apima „viską, kas tik egzistuoja ar vyksta, nepriklausomai nuo subjektyvių faktorių, tokių kaip suvokimas, žinios,

¹⁵ Dziga Vertovas (1896–1954) – Rusijos kino atstovas, kuris aukštino kameros akies mechaniškumą ir tikėjo dokumentinio kino galia pakeisti pasaulį. D. Vertovas buvo vienas nuosekliausių kino avangardistų. Pipinytė Ž. Tikrovės pavidalai. Tiesa apie pasaulį ir dokumentinis kinas, 2014 m., Žurnalas Kinas, prieiga per internetą: <https://www.zurnalaskinas.lt/tema/2014-10-01/tikroves-pavidalai>

¹⁶ Ročkienė K. Dokumentinio kino pabaiga,

prieiga per internetą: http://www.culture.lt/7md/?leid_id=733&kas=straipsnis&st_id=6593

¹⁷ Dubinskaitė R. Dokumentinio kino kalbos eksperimentai Lietuvos videomene, Menotyra, 2008, Nr. 2, p. 40–49, p. 42.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Documentary films; Encyclopedia Britannica,

prieiga per internetą: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/167498/documentary-film>

²⁰ Platonas. *Valstybė*. Vilnius: Mintis, 1981, p. 244.

pojūčiai.²¹ Nietzsche tvirtino, kad „meno tikrovė vargiai „tikresnė“, tačiau ji yra išėjimas į kitus, pažinimo tikrovės apribotus, dirbtinius pasaulius, nes „filosofinio polinkio žmogus nujaučia, kad slypi dar viena, visai kita tikrovė“.²² Lietuvos mokslininkų darbuose tikrovė suprantama „kaip rišli visuma, permąstymas ir atsisakymas“.²³ Išnagrinėjus tokias mokslininkų sąvokas galima tvirtinti, kad tikrovės sąvoka yra daugiasluoksni. Iš vienos pusės, tikrovė gali būti suvokiama kaip realybė arba kaip tai, kas egzistuoja, šiai tikrovei būdingas autentiškumas bei ekvivalencijos taisyklės. Iš kitos pusės, tikrovė suvokiama kaip menas, kuris iš esmės yra tik tikrovės iliuzija.

Schelerio teigimu „menas kaip ir metafizika yra susijęs su pasaulio tikrove ir joje įkūnytomis esmėmis.“²⁴ Toks meno ir metafizikos nukreipimas į esmės atskiria juos nuo pozityvių mokslų ir technikos praktikų. Kita vertus, menas kuria naują idealių objektų, estetinių vertybių pasaulį, kuris nesutampa su egzistuojančia tikrove. Tad kyla klausimas, kaip dokumentinis filmas gali būti ištikimas pasaulio tikrovės esmėms ir kartu kurti ką nors naujo? Ieškant atsakymo į šį klausimą reikia atsakyti į klausimą, kas yra vaizdas?

Vaizdo sampratą galima nagrinėti įvairiais aspektais, atsižvelgiant į kintančias istorines, socialines, kultūrines bei estetines nuostatas. Nagrinėjamos temos kontekste būtų tikslinga vaizdo sąvoką nagrinėti per kino ir meno prizmę. Audiovizualinių terminų žodynas vaizdą apibrėžia kaip nufilmuotą planą, kadrą.²⁵ Panašią sąvoką galima rasti ir mokslinėje literatūroje, pvz., R. Simanaitienė meninį vaizdą apibrėžia kaip „žmogaus potyrio akiratyje atsidūrusi objektą, kurio kontūrus nustato mūsų sąmonės perspektyva išskirdama jį iš bendrojo regos lauko ir įvardydamą kaip „meninį“.²⁶

Pažymėtina, kad toks vaizdo suvokimas atėjo iš antikos laikų, kur vaizdas buvo suvokiamas kaip „atvaizdas“ (gr. *eikon.*, lot. *imago*). Meninis atvaizdas turėjo dvejopą tikslą, t. y. menininkas mėgdžiojo išorinių daiktų pasaulį, gamtą, arba neregimąjį dieviškųjų archetipų pasaulį. Pirmuoju atveju meninis vaizdas turi atitikti provaizdį, antruoju atveju, t. y. vaizduojant dieviškąjį archetipų pasaulį, buvo vaizduojamas simbolinis meninis vaizdas, kuris turi perkeltinių prasmų.

²¹ *Compact Oxford English Dictionary of Current English*, Oxford University Press, 2005.

²² Nietzsche F. *Tragedijos gimimas*, Vilniaus prada, 1997, p. 36.

²³ Gutauskas M. *Skirtis ir nomadinis mąstymas G. Deleuze'o „platonizmo nuvertimo“ programoje*, Baltos lankos. Nr. 21/22, 2006, p. 31- 53, p. 31.

²⁴ Jonkus D. *Vaizduotės samprata Maxo Schelerio ir Vosylio Sezemano estetikoje*, Žmogus ir žodis, Filosofija, 2017, t. 19, Nr. 4, p. 81–92 / Vol. 19, Nr. 4, 2017, p. 81–92.

²⁵ *Audiovizualinių terminų žodynas*, prieiga per internetą:

<http://www.lkc.lt/wp-content/uploads/2013/10/Audiovizualiniu-terminu-zodynas.pdf>

²⁶ Simanaitienė R. *Dailės kūrinio „meninio vaizdo“ samprata: apibrėžtys ir suvokimo kaita*, LOGOS 80, 2014 Liepa rugsėjis, p. 106.

Tradiciškai fotografija yra viena iš vaizdo formų, R. Barthesas fotografiją traktuoja kaip vaizdinį ženklą, tiesiogiai susijusį su realybe.²⁷ Tačiau fotografijos perduodamas vaizdas yra statiškoje akimirkoje.

H. Bergson knygoje „Kūrybinė evoliucija“²⁸ kalba apie tai, kad judėjimas yra svarbiausias kino prigimties bruožas. Tam, kad vaizdas atgytų, reikia, kad kur nors būtų judėjimas. Atsiradus kinematografui pirmą kartą nuotraukos vaizdas ėmė judėti. Kinematografinė juosta ir įvairios scenos fotografijos paeiliui buvo pateikiamos kaip viena kitos tęsinys, kiekvienas scenos veikėjas įgydavo tam tikrą judesį, jis tarsi suverdavo visas viena po kitos einančias savo padėtis ant nematomos kinematografinės juostos judėjimo. Toks ekraninis vaizdas leido kitaip suvokti tikrovę arba realybę. Tikrovė dabar suprantama ne tik kaip tam tikras faktas ar vaizdas, bet ir kaip judėjimas laike.

Filosofai dažnai nurodo, kad „žmogiškoji prigimtis yra iš esmės kinematografinė. Mes ir be kino aparato savo vaizduotėje darome kone momentines praslenkančios tikrovės nuotraukas, mums tereikia jas išdėstyti išilgai abstraktaus, vienalyčio, nematomo tapsmo, glūdinčio pažinimo aparato gilumoje, kad pamėgdžiotume tai, kas yra būdinga pačiam tapsmui.“²⁹ Ar tokia filosofų pozicija reiškia, kad ekraninį vaizdą suvoksime kaip objektyvią tiesą? Ar vis dėl to dokumentiniame filme rodoma tikrovę galime priskirti prie naujo kūrinio?

Dokumentiniame kine tikrovė, realybė arba vizija yra suvokiama kaip fakto arba informacijos santykis su autorine fantazija. Faktas pats savaime yra objektyvus, tačiau perteikiant vaizdą per ekraną jis pasireiškia per subjektyvią kūrėjo nuomonę.

R. Šukaitytė tvirtina, kad „menas, netgi klasikinis, suvokiamas kaip mimezė, niekada nebuvo paprastu tikrovės atspindžiu, reprodukcija“.³⁰ Panašios pozicijos laikosi ir O. Žukauskienė, kurios nuomone, „ekraninis vaizdas ne tik užkabina žvilgsnį, bet ir primeta savas taisykles: net ir mąstymą paverčia savotišku refleksu, spontaniška reakcija į vaizdą.“³¹ Tokia autorių pozicija reiškia, kad tikrovė dokumentiniame kine yra glaudžiai susijusi su ekraniniu vaizdu. Dokumentiniame kine perteikiama tikrovė per ekrano vaizdą sudaro prielaidas pateikti meninę iliuziją, t. y. subjektyvią kūrėjo nuomonę.

Pažymėtina, kad mechaninis tikrovės reprodukovimas turėjo didžiulį poveikį kino estetikos raidai. „Susidarė sąlygos giliau, įdėmiau, įsiskverbti į tikrovę, naujai į ją pažvelgti (dėl tobulėjančių filmavimo, fotografavimo įrenginių bei įgarsinimo aparatūros atsiradimo), netgi ją konstruoti ir

²⁷ Pabedniskas T. *Fotografija: tarp vizualios patirties medijavimo ir simuliacijos*, ACT A ACADEMIAE ARTIUM VILNENSIS 44 /2007, p. 97–114, p. 99.

²⁸ Bergson H. *Kūrybinė evoliucija*, 2004, Margi raštai, p. 128.

²⁹ Kinčinitis V. *Vokiškojo absoliutaus kino paieškos*, Inter-studia humanitatis, Nr. 14 / 2012, p. 128–137, p. 135–136.

³⁰ Šukaitytė R. *Apie tikrovės reprodukovimą ir simuliaciją elektroninių medijų mene*, ACTA ACADEMIUM VILENSIS/38, 2008, p. 175–184, p. 183.

³¹ Žukauskienė O. *Žiūros antropologija: apie kasdienybę ir ekranų kultūrą*, LOGOS 63, 2010, BALANDIS-BIRŽELIS, p. 165–173.

modeliuoti (naudoti montažinę įrangą ir naujus darbo metodus).³² Tai reiškia, kad dokumentiniame kine perteikiama tikrovė vis dažniau turi subjektyvios tiesos ir meno požymių.

Apibendrinus pateiktą informaciją, galima tvirtinti, kad tikrovė dokumentiniame kine glaudžiai susijusi su ekraniniu vaizdu. Būtent per vaizdą žiūrovas suvokia tikrovę. Nors dokumentiniam kinui būdingi tokie bruožai kaip reali erdvė, realus laikas ir stebėjimo kamera, pamažu realumas susilieja su autoriaus fantazija.

³² Šukaitytė R. *Apie tikrovės reproduktivumą ir simuliaciją elektroninių medijų mene*, ACTA ACADEMIUM VILNENSIS/38, 2005, p. 175–184, p. 178–179.

2. ŽIŪROVO TIKROVĖS SUVOKIMAS DOKUMENTINIAME KINE

2.1. Tyrimo metodologija ir metodika

Šio tyrimo tikslas – nustatyti, ar tikrovė dokumentiniame kine yra kintanti, t. y. gali būti suprantama kaip objektyvi tiesa arba kaip subjektyvi kūrėjo nuomonė, taip pat atskleisti, kokie veiksniai veikia žiūrovo tikrovės suvokimą.

Tyrimui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1. Išsiaiškinti respondentų nuomonę apie dokumentinį kiną.
2. Išsiaiškinti, ar respondentai pasitikėki dokumentiniame filme rodoma informacija.
3. Išsiaiškinti, kas nulemia respondentų pasitikėjimą rodoma tikrove.

Tyrimo subjektas – asmenys, besidomintys dokumentiniais filmais.

Tyrimo imtis – 100 respondentų.

Tyrimo laikotarpis – nuo 2018 m. balandžio 1 d. iki 2018 m. balandžio 30 d.

Pirmas autorinio empirinio tyrimo metodikos etapas yra kokybinio ir kiekybinio tyrimo metodologijų apžvalga ir pasirinkimas. Prieš nusprendžiant, kuri metodologija yra tinkamiausia tyrimui, buvo peržvelgta literatūra, aprašanti tyrimų rūšis, jų savybes, tinkamumą, teikiamas naudas, bei apsvarstytos galimybės atlikti tyrimą. Atsižvelgiant į išanalizuotą literatūrą tyrimui atlikti pasirinktas **anketinės apklausos metodas**. Šis metodas pasirinktas, nes anketa suteiks galimybę apklausti kiek įmanoma daugiau respondentų per gana trumpą laiką.

Pažymėtina, kad anketa yra suprantama kaip klausimų grupė, kuriais siekiama gauti tam tikrą informaciją iš respondentų. Anketa sudaryta remiantis mokslinėje literatūroje pateiktomis rekomendacijomis.³³

Atlikus kiekybinį tyrimą, buvo pritaikytas **matematinės statistikos metodas**, rezultatams suskaičiuoti, išanalizuoti, apibendrinti ir juos pateikti sudarius diagramas. Anketoje klausimai buvo pateikti trimis skirtingomis grupėmis:

1. Klausimai, apibūdinantis socialinę respondentų charakteristiką – amžių ir lytį.
2. Klausimai, kuriais siekiama nustatyti respondentų domėjimosi lygį dokumentiniais filmais.
3. Klausimai, kuriais siekiama nustatyti, kas svarbiausia žiūrovui ir kokia informacijos perteikimo forma yra priimtinausia žiūrovui.
4. Klausimai, kuriais siekiama nustatyti, ar respondentai pasitiki dokumentiniame kine rodoma informacija.

³³ Dičkus V. *Anketos sudarymo principai*, Vilnius, 2011, p. 3-17, p. 30-47.

5. Klausimai apie estetikos, vizualumo, tikroviškumo įtaką tikrovės suvokimui dokumentiniame kine.
6. Klausimai, susiję su respondentų nuomone apie dokumentinio kino tikrovę nulemiančius veiksniai.

Tyrimui atlikti reikalingi duomenys buvo surinkti įdėjus iš anksto paruoštą klausimyną į internetinėje erdvėje veikiančią tinklalapį www.apklausa.lt. Anketos klausimai pateikti 1 priede.

Respondentų charakteristika. Apklausoje dalyvavusių respondentų paskirstymas pagal lytį pateiktas pirmoje lentelėje. Iš pateiktų rezultatų matosi, kad apklausoje dominuoja moterys.

1 lentelė. Respondentų paskirstymas pagal lytį.

Lytis	Skaičius	Procentas
Vyrai	24	24 proc.
Moterys	76	76 proc.

Respondentų paskirstymas pagal amžių pateiktas 2 lentelėje, iš kurios matyti, kad didesnę respondentų dalį sudaro asmenys nuo 18 iki 30 m.

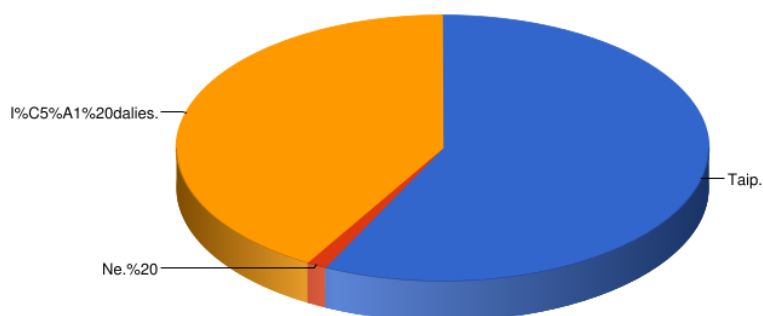
2 lentelė. Respondentų paskirstymas pagal amžių.

Amžius	Skaičius	Proc.
Iki 18 m.	3	3 proc.
Nuo 18 iki 30 m.	61	61 proc.
Nuo 30 iki 40 m.	24	24 proc.
Nuo 40 iki 50 m.	8	8 proc.
Nuo 50 iki 60 m.	2	2 proc.
60 ir daugiau.	2	2 proc.

2.2. Tyrimo rezultatai

Atikus tyrimą paaiškėjo, kad didžioji dalis respondentų domisi kinu. Iš žemiau pateiktos diagramos matyti, kad 56 proc. respondentų domisi dokumentiniu kinu, 42 proc. kinu domisi tik iš dalies ir tik 2 proc. nurodė, kad kinu nesidomi.

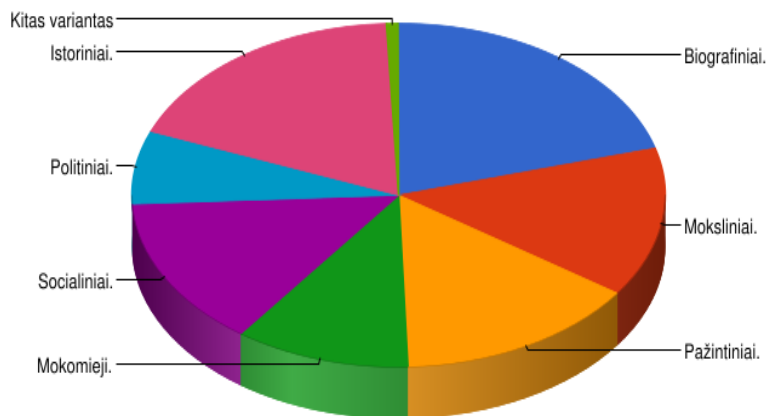
1 diagrama. Klausimas „Ar Jūs domitės dokumentiniu kinu?“

Šiuo klausimu buvo siekiama nustatyti respondentų domėjimosi lygį bei požiūrį į dokumentinį kiną.

Į klausimą „Kaip Jūs vertinate dokumentinį kiną?“ 84 proc. respondentų atsakė „teigiamai“, 15 proc. „neutraliai“ ir 2 proc. „neigiamai“. Siekiant išsiaiškinti kokie dokumentiniai filmai labiausiai patinka respondentams buvo užduotas klausimas „Kokio pobūdžio dokumentiniai filmai Jums labiausiai patinka?“

2 diagrama. Klausimas „Kokio pobūdžio dokumentiniai filmai Jums patinka?“

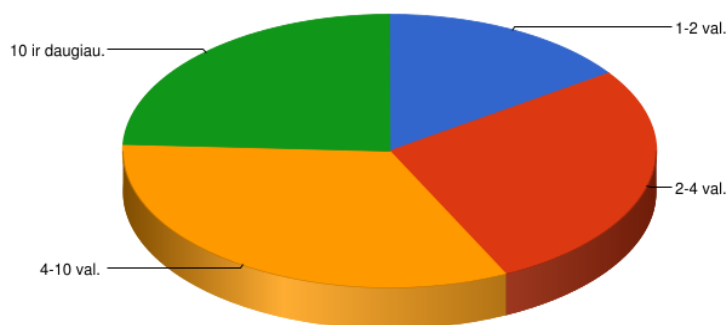
Iš pateiktos diagramos matyti, kad labiausiai respondentams patinka biografiniai (21,2 proc.), istoriniai (18,8 proc.), pažintiniai (14,3 proc.), moksliniai ir socialiniai (13,7 proc.), mokomieji (10,6 proc.). Mažiausiai patinka politiniai filmai, tik 6,6 proc. respondentų nurodė, kad jiems patinka istoriniai dokumentiniai filmai. 0,7 proc. respondentų papildomai nurodė, kad jiems patinka „meniniai, poetiniai dokumentiniai filmai apie būtį“ bei „tiriamieji dokumentiniai filmai“.

Dažniausiai respondentai dokumentinius filmus žiūri namie: 32,5 proc. nurodė, kad filmus žiūri per TV, 36,5 proc. internetu. Teigiamai vertinamas tas faktas, kad 17,8 proc. respondentų dokumentinius filmus žiūri kino teatre ir 13,2 proc. respondentų kino festivaliuose. Palyginus gautus atsakymus su atsakymais į klausimą „Ar skaitote kino kritikų recenzijas/mokslinius straipsnius etc.“

apie dokumentinį kiną?“ galima daryti išvadą, kad 1/3 apklaustų respondentų (t. y. 16,06 proc.) dokumentiniu kinu domisi ganėtinai rimtai ir turi atitinkamų žinių apie dokumentinį kiną.

Dokumentinio kino populiarumą atspindi ir tas faktas, kad respondentai jam skiria ganėtinai daug laiko.

3 diagrama. Klausimas „Kiek laiko per mėnesį skiriate dokumentinių filmų žiūrėjimui?“

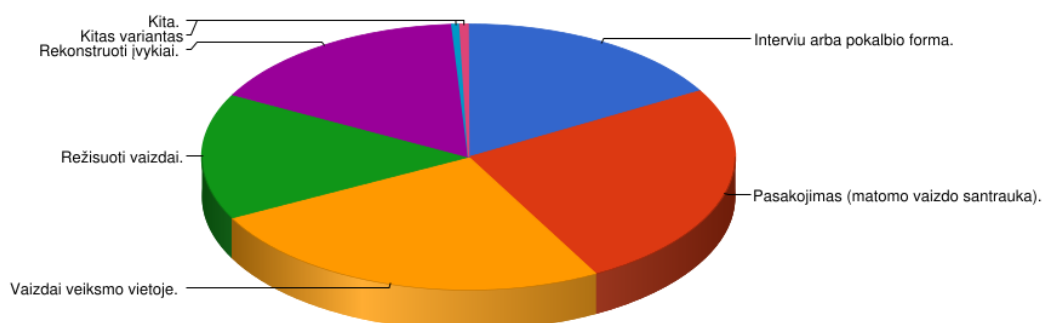

Net 34 proc. nurodė, kad dokumentinių filmų peržiūrai skiria 4–10 val. per mėn., daugiau negu 10 val. filmų peržiūrai skiria 27 proc. Kaip jau buvo minėta, 16,06 proc. taip pat domisi ir literatūra apie dokumentinį kiną, o tai dar kartą patvirtina faktą, kad 1/3 respondentų dokumentiniu kinu domisi rimtai.

Kaip jau buvo minėta, antra grupė klausimų skirta išsiaiškinti, kas svarbu respondentams žiūrint dokumentinį filmą, taip pat šiais klausimais buvo siekiama nustatyti, koks informacijos pateikimo būdas žiūrovams yra priimtinausias. Manytina, šie klausimai padės atskleisti informacijos pateikimo sąsają su dokumentiniame kine rodoma tikrove.

Į klausimą „Koks informacijos pateikimo būdas Jums priimtinausias?“ 25,4 proc. respondentų atsakė, kad „vaizdai veiksmo vietoje“ jiems yra priimtinausia informacijos pateikimo forma, 25 proc. nurodė „pasakojimą (t. y. matomų vaizdo santrauką)“, 17 proc. nurodė, kad jiems priimtinausia interviu forma, 16,1 proc. respondentų priimtinausi rekonstruoti įvykiai, 15,6 proc. režisuoti įvykiai.

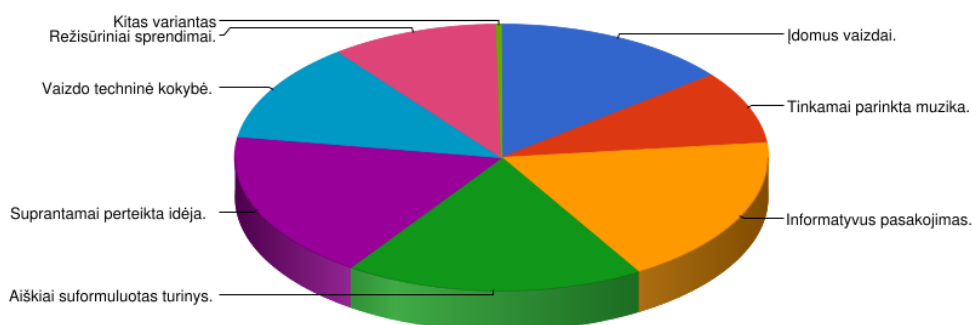
4 diagrama. Klausimas „Koks informacijos pateikimo būdais Jums priimtiniausias?“

Pažymėtina, kad 2 respondentai pasirinko kitą atsakymą, tačiau vienas iš jų nurodė, kad nežino, koks informacijos būdas jam priimtiniausias, o kitas laukelį „kitas variantas“ pažymėjo, tačiau savo varianto nenurodė, todėl galima daryti išvadą, kad abu respondentai nežino, koks informacijos pateikimo būdas jiems yra priimtiniausias.

Į klausimą „Kas Jums svarbu žiūrint dokumentinį filmą?“ daugiausia respondentų, t. y. 18,20 proc., nurodė, kad „informatyvus pasakojimas“, 18,7 proc. „aiškiai suformuluotas turinys“, 18 proc. respondentų svarbu „aiškiai perteikta idėja“.

5 diagrama. Klausimas „Kas Jums svarbu žiūrint dokumentinį filmą?“

Iš pateiktos diagramos akivaizdu, kad režisūriniai sprendimai, tinkamai parinkta muzika, vaizdo techninė kokybė mažiausiai veikia žiūrovą. Daugiausiai balų surinkę atsakymai yra vienaip ar kitaip susiję su tikrove bei dokumentiniame kine pateikta informacija, mažiau su techniniais sprendimais. Pažymėtina, kad respondentai jau buvo nurodę, kad „vaizdai“, „pasakojimas“, „interviu“ jiems yra priimtiniausias informacijos pateikimo būdas. Tai gali reikšti, kad žiūrovas dokumentiniame filme tikrovę suvokia per „vaizdą“ ir „kalbą“. Pažymėtina, kad lingvistai kalbą dažnai tapatina su sąžmone, kuri ir atspindi tikrovę.³⁴ Su tokia jų pozicija būtų tikslinga sutikti, kadangi būtent kalba padeda suvokti pasaulį, kuris ir atitinka tikrovę.

³⁴ Dubinskaitė R. *Prieš realizmą, už tikrovę: XX a. 7–8-ojo dešimtmečio videomenas ir eksperimentinis kinas*, ACTA ACADEMIAE ARTIUM VILENSIS/ 39, 2005, p. 99–110.

Respondentams taip pat buvo užduotas klausimas dėl pasitikėjimo faktais, pateikiamais dokumentiniame filme. 74 proc. nurodė, kad pasitikėjimas „priklauso nuo filmo“, 22 proc. nurodė, kad „pasitiki“ ir tik 4 proc. „dokumentiniu kinu nepasitiki“. Respondentai taip pat atsakė į klausimą, ar dokumentiniuose filmuose pateikta informacija yra objektyvi ir atspindi tikrovę? 79 proc. nurodė, kad „priklauso nuo filmo“, 18 proc. atsakė „teigiamai“ ir 2 proc. „neigiamai“ ir 1 proc. neatsakė į užduotą klausimą. Autoriaus nuomone, tokie skaičiai patvirtina faktą, kad pradinis dokumentinio kino tikslas, t. y. objektyvios informacijos pateikimas, atsisakant „kūrėjo“ vaidmens, nėra aktualus. Kaip jau buvo minėta teorinėje darbo dalyje, tikrovės samprata ir dokumentinio kino principai yra kintami dalykai.

Respondentams taip pat buvo užduoti klausimai ar šiuolaikiniai dokumentiniai filmai bei ankstesnių laikų dokumentiniai filmai perteikia tikrovę objektyviai? Žemiau pateiktoje lentelėje pateikti atsakymai, didžioji dalis respondentų mano, kad dokumentiniame kine yra tiek objektyvios, tiek subjektyvios tiesos.

3 lentelė. Respondentų nuomonė apie šiuolaikiniame ir nespaltvotame filme perteiktą tikrovę.

	Kaip manote, ar šiuolaikiniai dokumentiniai filmai perteikia tikrovę objektyviai?	Kaip manote, ar nespaltvotame dokumentiniai filmai perteikia tikrovę objektyviai?
Taip	7 proc.	8 proc.
Ne	0 proc.	2 proc.
Priklauso nuo filmo	20 proc.	48 proc.
Manau dokumentiniame filme tiek subjektyvios, tiek objektyvės tikrovės	72 proc.	42 proc.
Neatsakė į klausimą	1 proc.	0 proc.

Respondentams taip pat buvo užduotas klausimas „Koks dokumentinis filmas turės didesnę įtaką Jūsų tikrovės suvokimui?“ 64 proc. nurodė, kad „filmo gamybos metai įtakos tikrovės suvokimui neturi“, 28 proc. respondentų mano, kad „šiuolaikinis kinas daro daugiau įtakos“ ir 8 proc. mano, kad nespaltvoti filmai daro daugiau įtakos“. Panašią tendenciją galima įžvelgti ir respondentų nuomonėje dėl subjektyvios ir objektyvios tikrovės šiuolaikiniame ir nespaltvotame filme. 72 proc. respondentų mano, kad „šiuolaikiniame kine yra tiek objektyvios, tiek subjektyvios tiesos“. Tuo tarpu apie nespaltvotus filmus taip mano tik 42 proc., likę 48 proc. mano, kad tai priklauso nuo filmo. Manytina, tokių respondentų atsakymų pasiskirstymą lemia tas faktas, kad anksčiau dokumentiniai filmai buvo naudojami propagandiniiais tikslais. Tai dar kartą patvirtina faktą, kad dokumentinis filmas bei jame perteikiama tikrovė yra kintanti. Vienu atveju ji bus suvokiama kaip objektyvi tiesa, kitu kaip subjektyvi kūrėjo nuomonė, trečiu atveju kaip objektyvios ir subjektyvios tiesos mišinys.

Atliktas tyrimas taip pat atskleidė faktą, kad respondentams dokumentiniame kine labai svarbus informatyvumas, vizualumas, tikroviškumas.

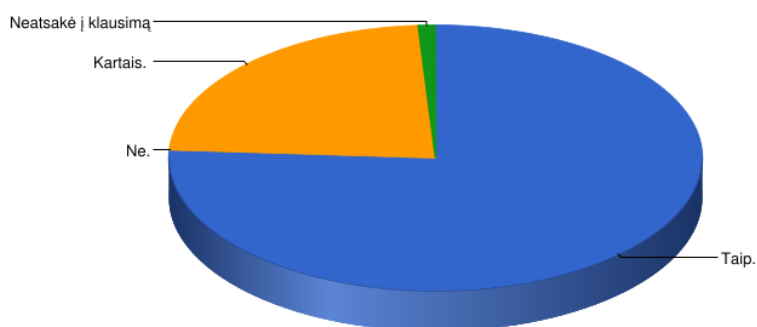
4 lentelė. Respondentų nuomonė apie informatyvumą, vizualumą bei tikroviškumą dokumentiniame kine.

	Ar Jums svarbus informatyvumas dokumentiniame filme, kurį Jūs norėtumėte pamatyti?	Ar Jums svarbus vizualumas dokumentiniame filme, kurį Jūs norėtumėte pamatyti?	Ar Jums svarbus tikroviškumo aspektas dokumentiniame filme, kurį Jūs norėtumėte pamatyti?
Labai svarbu	76 proc.	77 proc.	83 proc.
Nelabai svarbu	23 proc.	23 proc.	15 proc.
Nesvarbu	1 proc.	0 proc.	1 proc.
Neatsakė į klausimą	0 proc.	0 proc.	1 proc.

Būtent informatyvumas, vizualumas bei tikroviškumas padeda perteikti atitinkamus dokumentinio filmo faktus kuo objektyviau. Tyrimo metu respondentai nurodė, kad jiems priimtinausi tokie informacijos pateikimo būdai kaip: „vaizdai veiksmo vietoje“ ir „pasakojimas (matomi vaizdo santrauka)“. Šie informacijos pateikimo būdai yra glaudžiai susiję su informatyvumu, vizualumu bei tikroviškumu. Manytina, kad kuo didesni informatyvumo, vizualumo bei tikroviškumo aspektai, tuo labiau dokumentinis filmas bus priimtinas žiūrovui.

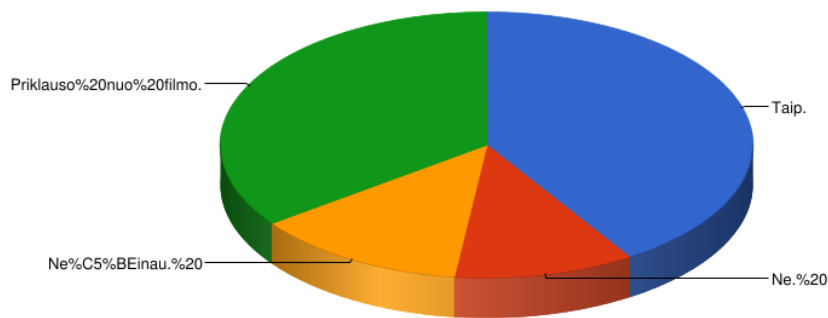
Respondentams taip pat buvo užduotas klausimas „Kaip manote, ar vizualumas ir vaizdo estetika padeda tikroviškiau pateikti realybę dokumentiniame filme?“ 78,7 proc. respondentų mano, kad „vizualumas ir vaizdo estetika padeda tikroviškiau perteikti realybę dokumentiniame filme“, 21,3 proc. respondentų nurodė, kad „vizualumas ir vaizdo estetika padeda tik kartais“, 3 proc. mano, kad „vizualumas ir vaizdo estetika įtakos nedaro“.

6 diagrama. Klausimas „Kaip manote, ar vizualumas ir vaizdo estetika padeda tikroviškiau pateikti realybę dokumentiniame filme?“

Šio klausimo atsakymus reikia analizuoti kartu su klausimu „Ar estetiškai ir vizualiai gražiai nufilmuotas dokumentinis filmas daro įtaką Jūsų supratimui apie jame rodomą tikrovę?“

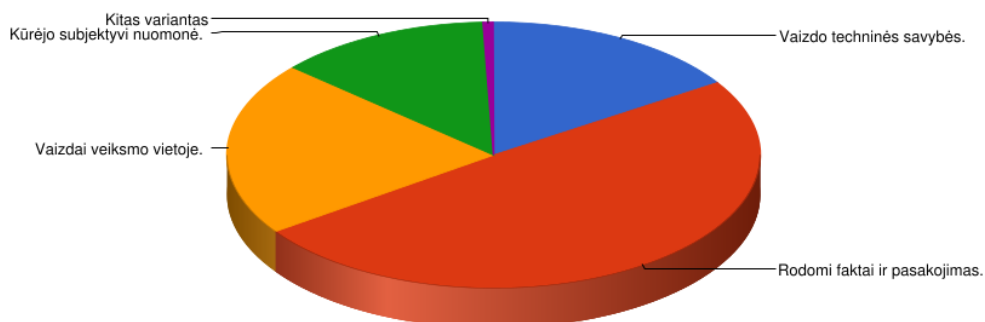
7 diagrama. Klausimas „Ar estetiškai ir vizualiai gražiai nufilmuotas dokumentinis filmas daro įtaką Jūsų supratimui apie jame rodomą tikrovę?“

„Teigiamai“ į šį klausimą atsakė 41 proc. respondentų, „priklauso nuo filmo“ atsakė 35 proc. respondentai, 13 proc. atsakė „neigiamai“ ir 11 proc. „nežino atsakymo“. Darytina išvada, kad vizualumas ir estetiškas vaizdas režisieriui padeda tikroviškiau perteikti vaizdą, tačiau nebūtinai daro įtaką žiūrovo tikrovės suvokimui.

Siekiant nustatyti kas turi didesnę įtaką tikrovės suvokimui, respondentams buvo užduotas klausimas „Kaip manote, kas daro didesnę įtaką tikrovės suvokimui dokumentiniame filme?“ Daugiausia respondentų atsakė, kad rodomi faktai ir pasakojimas, t. y. 49,4 proc. 21,2 proc. nurodė, kad jiems svarbu vaizdai veiksmo vietoje. Vaizdo techninės savybės (15,9 proc.) ir kūrėjo subjektyvi nuomonė (12,9 proc.) svarbūs mažiau.

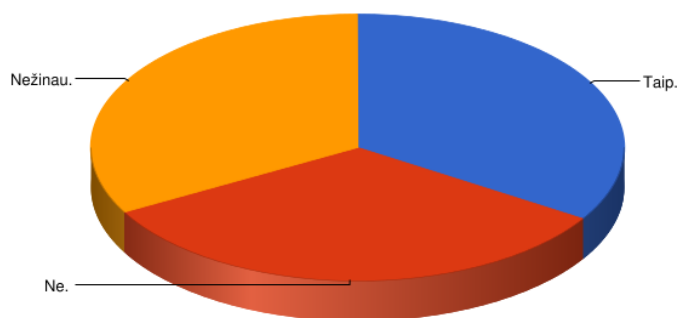
8 diagrama. Klausimas „Kaip manote, kas daro didesnę įtaką tikrovės suvokimui dokumentiniame filme?“

O tai dar kartą patvirtina faktą, kad žiūrovui svarbiausia „vaizdas“ ir „pasakojimas“. Būtent per vaizdą ir faktų išdėstymą žiūrovas priima bei vertina tikrovę rodomą dokumentiniame filme.

Faktą, kad tikrovė ir dokumentinio filmo principai nuolat kinta, patvirtina ir atsakymai į klausimą „Kaip manote, ar neprofesionalia kamera (pvz., mobiliuoju telefonu) nufilmuotas dokumentinis filmas leidžia tikrovę suvokti taip pat kaip ir tradicine kamera užfiksuotas vaizdas?“ Respondentų atsakymai pasiskirstė beveik tolygiai, „teigiamai“ atsakė 34,7 proc., „neigiamai“ 33,7 proc., „nežino atsakymo“ 31,6 proc. respondentų. Toks atsakymų paskirstymas patvirtina faktą, kad profesionali filmavimo įranga bei vaizdo techninės savybės beveik nedaro įtakos tikrovės suvokimui.

9 diagrama. Klausimas „Kaip manote, ar neprofesionalia kamera (pvz., mobiliuoju telefonu) nufilmuotas dokumentinis filmas leidžia tikrovę suvokti taip pat kaip ir tradicine kamera užfiksuotas vaizdas?“

Autoriaus nuomone, tokie atsakymai dar kartą įrodo, kad tikrovė dokumentiniame filme, kaip ir dokumentinio filmo principai, yra kintantis dalykas. Sparčiai tobulėjant ir vystantis technologijoms vaizdo fiksavimo bei atvaizdavimo įrenginiai pasiekė tokių aukštumų, kad šiais laikais lengvos, kartais net delne telpančios kameros fiksuoja vaizdą panašiai kaip profesionalios kameros. Nors kol kas dokumentinių filmų nufilmuotų mobiliojo telefono kamera sukurama gerokai mažiau, manytina, ateityje tokių filmų skaičius augs, o tikrovė tokiuose filmuose bus suvokiama lygiai taip pat kaip ir tradicine kamera nufilmuotas vaizdas.

Teorinėje dalyje buvo iškeltas klausimas dėl šiuolaikinių medijos priemonių įtakos dokumentiniam kinui. Mokslinėje literatūroje laikomasi pozicijos, kad tiek TV, tiek realybės šou veikia dokumentinių filmų kūrėjus ir jie vis drąsiau eksperimentuoja perteikdami tikrovę. Respondentų atsakymai patvirtina šį faktą. 50 proc. apklaustųjų nurodė, kad šiuolaikinės medijos priemonės „iš dalies daro įtaką tikrovės suvokimui“, 34 proc. apklaustųjų į klausimą atsakė „teigiamai“ ir tik 16 proc. „neigiamai“.

Apibendrinus gautus rezultatus, galima daryti išvadą, kad pradinis dokumentinio kino tikslas – objektyvios informacijos pateikimas, atsisakant „kūrėjo“ vaidmens, nėra aktualus. Žiūrovas tikrovę suvokia per rodomą vaizdą ir pasakojimą. Būtent tai nulemia jo pasitikėjimą dokumentiniame kine perteikiama informacija. Žiūrovo tikrovės suvokimui didžiausią įtaką turi tikroviškumas, informatyvumas bei vizualumas. Be to, anot žiūrovų, vizualumas ir estetiškas vaizdas režisieriui padeda tikroviškiau perteikti vaizdą. Tačiau vizualumas ir estetiškas vaizdas nebūtinai daro įtaką žiūrovo tikrovės suvokimui. Šiuolaikinės technologijos bei medijos priemonės daro įtaką dokumentiniam kinui, todėl žiūrovo supratimas apie dokumentiniame filme rodomą tikrovę pakito.

IŠVADOS

Išanalizavus mokslinę literatūrą bei atlikus tyrimą, galima daryti tokias išvadas:

1. Dokumentinis kinas suvokiamas kaip kino meno rūšis, kurio medžiaga yra tikri įvykiai. Šie įvykiai gali būti suprantami kaip objektyvi tikrovė arba kaip subjektyvi kino kūrėjo nuomonė apie tam tikrus faktus. Pastaraisiais metais mokslinėje literatūroje vyrauja nuomonė, kad dokumentiniai filmai negali būti vien tik objektyvi tikrovė, ji persipina su subjektyviu režisieriaus požiūriu į filme rodomus faktus. Dokumentinio kino pagrindinis tikslas nuolat kinta dėl kūrėjo siekio tikrovę perteikti vis naujais būdais. Be to, tikrovės perteikimui didžiulę įtaką padarė tobulėjančių filmavimo, fotografavimo įrenginių bei įgarsinimo aparatūros atsiradimas. Šiuolaikinės medijos priemonės, t. y. realybės šou etc. Taip pat iškreipė dokumentinio kino principus.

2. Vaizdas yra vienas iš būdų perteikti tikrovę. Dokumentiniame kine tikrovė vaizduojama kaip fakto arba informacijos santykis su autorine fantazija. Faktas pats savaime yra objektyvus, tačiau perteikiant vaizdą per ekraną jis pasireiškia kaip subjektyvi kino kūrėjo nuomonė, t. y. faktas tampa menine iliuzija.

3. Atlikus apklausą buvo nustatyta, kad 56 proc. respondentų domisi dokumentiniu kinu, 1/3 apklaustųjų dokumentiniu kinu domisi ganėtinai rimtai, t. y. ne tik žiūri dokumentinius filmus, bet ir skaito mokslinę literatūrą. Tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad žiūrovas tikrovę suvokia per „vaizdą“ ir „pasakojimą“, būtent šie informacijos pateikimo būdai labiausiai atspindi tikrovę. Kaip jau buvo minėta, žmogiškoji prigimtis yra iš esmės kinematografinė. Savo vaizduotėje darome momentines praslenkančios tikrovės nuotraukas, galbūt todėl vaizdas žiūrovo suvokimui yra toks svarbus. O kalba yra sąmonės atspindys, ir ji taip pat padeda suvokti tikrovę.

4. Žiūrovo tikrovės suvokimui didžiausią įtaką turi tikroviškumas, informatyvumas bei vizualumas. „Vaizdai“, „rodomi faktai“ ir „pasakojimas“ yra svarbesni negu „vaizdo techninės savybės“, „režisieriaus sprendimai“ ar „tinkama muzika“. Žiūrovų nuomone, vizualumas ir estetiškas vaizdas režisieriui padeda tikroviškiau perteikti vaizdą, tačiau beveik nedaro įtakos žiūrovo tikrovės suvokimui.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Audiovizualinių terminų žodynas, [žiūrėta 2018-03-05], prieiga per internetą: <http://www.lkc.lt/wpcontent/uploads/2013/10/Audiovizualiniu-terminu-zodynas.pdf>
2. Bergson H. *Kūrybinė evoliucija*/Margi raštai, 2004.
3. Bery G. *Naked Film: Dogma and limits, Purity and Provocations: Dogma '95*// London: British Film Institute, 2003.
4. *Compact Oxford English Dictionary of Current English*/ Oxford University Press, 2005.
5. Documentary films; Encyclopedia Britannica, [žiūrėta 2018-03-05], prieiga per internetą: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/167498/documentary-film>
6. Dubinskaitė R. *Dokumentinio kino kalbos eksperimentai Lietuvos videomene*// Menotyra, 2008, T. Nr. 2, p. 40-49.
7. Dubinskaitė R. *Prieš realizmą, už tikrovę: XX a. 7-8-ojo dešimtmečio videomenas ir eksperimentinis kinas*// ACTA ACADEMIAE ARTIUM VILENSIS/39, 2005, p. 99-110.
8. Freeman Howe C. *VR becoming an Actual Reality for documentarians*, [žiūrėta 2018-03-05], prieiga per internetą: <https://www.documentary.org/feature/vr-becoming-actual-reality-documentarians>.
9. Gutauskas M. *Skirtis ir nomadinis mąstymas G. Deleuze'o „platonizmo nuvertimo“ programoje*, Baltos lankos. Nr. 21/22, 2006, p. 31- 53.
10. Hilbert, D. *Color Realism and Color Science*//Cambridge University Press, 2002, [žiūrėta 2018-03-05], prieiga per internetą: <http://web.mit.edu/abyrne/www/ColorRealism.html>
11. Godmillow J. in conversation with Ann-Louise Shapiro „*How real is the reality in documentary film*“, [žiūrėta 2018-03-05], prieiga per internetą: <https://www3.nd.edu/~jgodmilo/reality.html>
12. Jonkus D. *Vaizduotės samprata Maxo Schelerio ir Vosyliaus Sezemano estetikoje*//Žmogus ir žodis, Filosofija, 2017, t. 19, Nr. 4, p. 81–92.
13. Kinčinitis V. *Vokiškojo absoliutaus kino paieškos*//Inter-studia humanitatis, Nr. 14 / 2012, p. 128-137.
14. *Lietuvių kalbos žodynas*, [žiūrėta 2018-03-05], prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=dokumentas&lns=-1&les=-1>
15. Makušinskij A. *Šiuolaikinis „pasaulio atvaizdas“: tikrovė*// Filosofijos Klausimai, 2002, Nr. 6. C. 121.
16. Nekrašas E. *Filosofijos įvadas*/Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius, 1993.
17. Nichols B. *Representing Reality: Issues and Concepts in Documentary*/ Indiana: Indiana University Press, 1991.

18. Nietzsche F. *Tragedijos gimimas/Vilniaus pradai*, 1997.
19. Pabedinskas T. *Fotografija: tarp vizualios patirties medijavimo ir simuliacijos*// ACTA ACADEMIAE ARTIUM VILNENSIS 44 /2007, p.97-114.
20. Pipinytė Ž. *Tikrovės pavidalai. Tiesa apie pasaulį ir dokumentinis kinas*, 2014 m., Žurnalas Kinas, [žiūrėta 2018-03-05], prieiga per internetą: <https://www.zurnalaskinas.lt/tema/2014-10-01/tikroves-pavidalai>
21. Platonas. *Valstybė/Vilnius: Mintis*, 1981.
22. Ročkienė K. *Dokumentinio kino pabaiga*, [žiūrėta 2018-03-05], prieiga per internetą: http://www.culture.lt/7md/?leid_id=733&kas=straipsnis&st_id=6593
23. Simanaitienė R. *Dailės kūrinio „meninio vaizdo“ samprata: apibrėžtys ir suvokimo kaita*// LOGOS 80, 2014 Liepa rugsėjis, p. 105-111.
24. Šukaitytė R. *Apie tikrovės reproduktivumą ir simuliaciją elektroninių medijų mene*// ACTA ACADEMIA ARTUM VILENSIS/38, 2005, p. 175-184.
25. Žukauskienė O. *Žiūros antropologija: apie kasdienybę ir ekranų kultūrą*//LOGOS 63, 2010, Balandis-birželis, p. 165-173.
26. *Žurnalistikos enciklopedija/ Vilnius pradai*, 1997.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

The main purpose of the documentary film is to show reality and to reveal the truth. From the very beginning of documentary film scientists and practitioners are investigating the reality of documentary film. Whether a documentary presents the objective reality, or does it contain artistic meanings? R. Dubinskaitė argues that the boundaries between visual and documentary film become less complete.

There are a lot of topics on the subject, but it is devoted to the general theory of documentary film, history of development. Documentary films are also explored by scholars in other fields, such as: art studies, gender studies, philosophy, semiotics, history, communication, journalism, but they are not responsible for all the questions raised in the context of the topic under discussion. The novelty of the theme is determined by the fact that the work analyzes the opinion of viewers about the reality in documentary film the aim is to find out what determines their perception of reality.

The object of the study of master's work is the concept of reality in documentary film. The aim of the work is to determine whether the reality in a documentary is the objective form of reality, or the subjective attitude of the developer, as well as revealing what influences the perception of reality in documentary film.

It was found that documentary film is a kind of cinematic art, the material of which is real events. These events can be understood as objective reality or as a subjective perception of the cinema creator of certain facts. The image itself is objective, but after recording it becomes a subjective view of the creator and an illusion of reality. The results of the research also revealed that the viewer perceives reality through “image” and “narrative”. These ways of presenting information are most welcome to the viewer. The reality of the viewer's perception is also influenced by realism, informativeness and visibility. “Images”, “appearances” and “story” are more important than “video technical features”, “director's decisions” or “proper music”. According to viewers, visuality and aesthetic view helps to make realistically portray of the image, but it does not affect the viewer's perception of reality.

PRIEDAI

Anketa.

1. Jūsų lytis?

- Vyr.
- Mot.

2. Jūsų amžius?

- Iki 18 m.
- Nuo 18 iki 30 m.
- Nuo 30 iki 40 m.
- Nuo 40 iki 50 m.
- Nuo 50 iki 60 m.
- Nuo 60 ir daugiau.

3. Ar Jūs domitės dokumentiniu kinu?

- Taip.
- Ne.
- Iš dalies.

4. Kaip Jūs vertinate dokumentinius filmus?

- Teigiamai.
- Neigiamai.
- Neutraliai.

5. Kur žiūrite dokumentinius filmus?

- TV.
- Kino teatras.
- Kino festivaliai.
- Internetas.
- Kitas variantas.

6. Kokio pobūdžio dokumentiniai filmai Jums patinka?

- Biografiniai.
- Moksliniai.
- Pažintiniai.
- Mokomieji.
- Socialiniai.
- Politiniai.
- Istoriniai.
- Profesiniai.

7. Kiek laiko per savaitę skirate filmų žiūrėjimui?

- 1-2 val.
- 2-4 val.
- 4-10 val.
- 10 ir daugiau.

8. Koks informacijos pateikimo būdas Jums priimtiniausias?

- Interviu arba pokalbio forma.

- Pasakojimas (matomo vaizdo santrauka).
- Vaizdai veiksmo vietoje.
- Režisuoti vaizdai.
- Rekonstruoti įvykiai.

9. Kas Jums svarbu žiūrint dokumentinį filmą?

- Įdomus vaizdai.
- Informatyvus pasakojimas.
- Tinkamai parinkta muzika.
- Aiškiai suformuluotas turinys.
- Suprantamai perteikta idėja.
- Vaizdo techninė kokybė.

10. Ar skaitote kino kritikų recenzijas/mokslinius straipsnius/etc. apie dokumentinį kiną?

- Taip.
- Ne.
- Kartais.

11. Ar Jūs pasitikite faktais rodomais dokumentiniame filme?

- Taip.
- Ne.
- Priklauso nuo filmo.

12. Kaip manote, ar dokumentiniuose filmuose patekta informacija yra objektyvi ir atspindi tikrovę?

- Taip.
- Ne.
- Priklauso nuo filmo.

13. Kaip manote, ar šiuolaikiniai dokumentiniai filmai perteikia tikrovę objektyviai?

- Taip.
- Ne.
- Priklauso nuo filmo.
- Manau dokumentiniame filme yra tiek subjektyvios, tiek objektyvios tiesos.

14. Kaip manote, ar nespalvoti dokumentiniai filmai perteikia tikrovę objektyviai?

- Taip.
- Ne.
- Priklauso nuo filmo.
- Manau dokumentiniame filme yra tiek subjektyvios, tiek objektyvios tiesos.

15. Koks dokumentinis filmas turės didesnę įtaką Jūsų tikrovės suvokimui?

- Šiuolaikinis dokumentinis filmas.
- Nespalvotas dokumentinis filmas.
- Filmų gamybos metai tikrovės suvokimui įtakos neturi.

16. Kaip manote, kas daro didesnę įtaką tikrovės suvokimui dokumentiniame filme?

- Vaizdo techninės savybės.
- Rodomi faktai ir pasakojimas.
- Vaizdai veiksmo vietoje.
- Kūrėjo subjektyvi nuomonė.
- Kitas variantas.

17. *Ar Jums svarbus informatyvumas dokumentiniame filme, kurį Jūs norėtumėte pamatyti?*
- Labai svarbu.
 - Nelabai svarbu.
 - Nesvarbu.
18. *Ar Jums svarbus vizualumas dokumentiniame filme, kurį Jūs norėtumėte pamatyti?*
- Labai svarbu.
 - Nelabai svarbu.
 - Nesvarbu.
19. *Ar Jums svarbus tikroviškumo aspektas dokumentiniame filme, kurį Jūs norėtumėte pamatyti?*
- Labai svarbu.
 - Nelabai svarbu.
 - Nesvarbu.
20. *Kaip manote, ar vizualumas ir vaizdo estetika padeda tikroviškiau pateikti realybę dokumentiniame filme?*
- Taip.
 - Ne.
 - Kartais.
21. *Kaip manote, ar vizualumas ir vaizdo estetika daro įtaką Jūsų suvokimui apie rodomą tikrovę dokumentiniame filme?*
- Taip.
 - Ne.
 - Priklauso nuo filmo.
22. *Ar estetiškai ir vizualiai gražiai nufilmuotas dokumentinis filmas daro įtaką Jūsų supratimui apie jame rodomą tikrovę?*
- Taip.
 - Ne.
 - Priklauso nuo filmo.
 - Nežinau.
23. *Kaip manote, ar neprofesionalia kamera (pvz. mobiliu telefonu) nufilmuotas dokumentinis filmas leidžia tikrovę suvokti taip pat ir tradicine kamera užfiksuotas vaizdas?*
- Taip.
 - Ne.
 - Nežinau.
24. *Kaip manote ar šiuolaikinės medija priemonės (TV laidos, realybės šuo, etc.) daro įtaką tikrovės suvokimui dokumentiniame filme?*
- Taip.
 - Ne.
 - Iš dalies.